

BİR İLETİŞİM NESNESİ OLARAK EKSLİBRİS

Prof. Dr. Hasip PEKTAŞ

İstinye Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Orcid No: 0000-0002-9301-3462 hasip.pektas@istinye.edu.tr

ÖZ

Ekslibris, kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yapıştırdıkları üzerinde adlarının ve değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu baskiresimlerdir. Kitabın kartviziti ya da tapusu da denilebilir. Kitap sahibini tanıtır, onu yüceltir ve kitabı ödünç alan kişiyi geri vermesi konusunda hatırlatma yapar. Sözcük olarak ...'nın kitaplığından, ...'nın kütüphanesine ait anlamına gelir. Bir ihtiyaç grafiği olarak doğmasına karşın, estetik kaygılarla yapılan özgün yapıtlardır. Doğduğu ilk günden bu yana ekslibris, sahibine bir ayrıcalık kazandırmış sağlamıştır. Kitaplarında ekslibris olan kişiler kendi adına özel bir eser tasarlanmış olunmasının mutluluğunu duymuşlar, kendilerini diğer kişilerden farklı görmüşlerdir.

Bu çalışmada çok kısa iletişim konusu, mağara resimleriyle başlayan sessiz iletişim ile görsel iletişim irdelenmiştir. Sahibi için bir statü göstergesi ve bir iletişim objesi olan ekslibrisin detaylı tanımı yapılmıştır. Ekslibrisin işlevi, önemi, tasarımcısının mesaj oluşturmadaki sorumluluğu örneklerle açıklanmıştır. Ekslibrisin bir kültürel alışveriş nesnesi olduğu da gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Ekslibris, Gösterge, Tasarım, Sanat.

EX-LIBRIS AS A COMMUNICATION OBJECT

Prof. Dr. Hasip PEKTAŞ

Istinye University, Faculty of Communication

hasip.pektas@istinye.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-9301-3462

ABSTRACT

Ex-libris are small-sized prints with their names and pictures on different subjects that book lovers affixed on the inner cover of their books. It can also be called the business card or deed of the book. It introduces the owner of the book, glorifies him, and reminds the borrower to return the book. As a word, it means belonging to the library of ..., from the library of ... Although it was born as a need graphic, it is original works made with aesthetic concerns. Since the first day of its birth, ex-libris has provided its owner with a privilege. People who had ex-libris in their books were happy to have a special work designed for them and saw themselves differently from other people.

In this study, the subject of very short communication, silent communication starting with cave paintings and visual communication were examined. A detailed description of the ex-libris, which is a status indicator and a communication object for its owner, has been made. The function and importance of ex-libris and the responsibility of its designer in creating messages are explained with examples. It has also been shown that ex-libris is an object of cultural exchange.

Keywords: Communication, Ex-libris, Indicator, Design, Art.

GİRİŞ

Kitap ile paralel gelişen bir sanat dalı olarak ekslibris, ülkemizde ne yazık ki çok yaygın kullanılmamaktadır. Hatta toplumun büyük bir kısmı henüz bu sanat dalını bilmemektedir. Ekslibris, 1450'li yıllarda Orta Avrupa'da doğup, matbaanın icadıyla kitaplar çoğalınca sahipleri tarafından ihtiyacı hissedilen, kitaba ilginin yüksek olduğu ülkelerde ise çok çabuk yaygınlaşan bir sanat dalıdır, bir tasarım sorunudur. Günümüze gelene kadar çok sayıda sanatçının, tasarımcının uğraşı alanı olan ekslibris, koleksiyonculuğunun da çok yaygın olduğu bir iletişim nesnesi, bir aidiyet belgesi olarak kullanılır olmuştur. Üzerinde taşıdığı resimsel ve tipografik öğeleriyle etkili ve önemli bir iletişim aracıdır.

1. İLETİŞİM NEDİR?

İnsanlar, içinde bulunduğu ortamda mutlu bir yaşam sürdürebilmek için çevresindekilerle her zaman iletişim halinde bulunur. Duygusal ve bedensel gereksinimler için de iletişim önemlidir. İletişim, gönderici ve alıcı konumundaki kişilerin ya da grupların arasında geçen duygu, düşünce, davranış ve bilgi alışverişidir. Sözcüklerle, jest ve mimiklerle, resim, şekil ve simgelerle, hatta ses ile iletişim gerçekleşir. İletişim, en basit düzeyde bile üç ögeye dayanır: İletiyi gönderen, iletiyi alıp açımlayan ve bu ikisi arasında iletinin gönderilmesinde kullanılacak bir iletişim kodlaması, bir ileti. İletiyi gönderene kaynak, alıcıyı hedef kitle, gönderilen bildirimde de ileti denilmektedir (Oskay, 2016, s. 23). Alıcının göndericiye verdiği her türlü yanıt ise geri bildirim (feedback) olarak tanımlanmaktadır. Gönderici, iletisini şifrelerle yani yazıyla, resimle, rakamla vb. öğelerle aktarmaktadır.

İletişimde temel kavramlardan biri göstergedir. Kendi dışındaki bir şeyi gösteren, onu düşündüren, sözcük, nesne, görünüş veya olgulara "gösterge" denir. Resim, biçim, sembol gibi öğelere de "gösteren" denir. Gösterenin akılda oluşturduğu görüntülere ise gösterilen denir (Rıfat, 2009, s. 11). Sözcükler, bir dil göstergesi iken, resim, biçim, jest ve mimikler dil dışı göstergelerdir.

Gönderici ile alıcı arasında mesaj aktarma işlevi olan her şey birer iletişim aracıdır. Geri bildirimleri sınırlı olsa da, gazete, kitap, televizyon, radyo, film, canlandırma, tiyatro, müzik, resim, heykel, karikatür, fotoğraf, tasarım birer mesaj aktarma aracıdır. Bunlara kitap, resim ve tasarım ile ortak bağı olan ekslibrisi de ekleyebiliriz.

2. SESSİZ İLETİŞİM

İlkel insanlar, M.Ö. 15.000'de Altamira mağarasında, M.Ö. 25.000'de Lascaux mağarasında yaptıkları hayvan resimleri ile sessiz bir iletişim gerçekleştirmişlerdir. Bu resimlerin dilin gelişimine katkısı olduğu da söylenebilir. O dönemin insanları, gün içinde yaşadıkları olayları birbirlerine bu şekilde aktarmışlardır. Vahşi doğada gördükleri hayvanları, onlara karşı verdikleri savaşı anlatmayı istemişlerdir. Bunlar gerçek hayvanların insanların gücüne boyun eğebileceklerine inanmanın göstergeleri de olabilir. Mağara resimleri, kolay avlanmanın ayini olarak da algılanabilir (Görsel 1).

Görsel 1. Fransa'daki Lascaux Mağarası hayvan resimleri

İnsanlığın gelişimini incelediğimizde, aslında yazının çok da eski bir buluş olmadığını görürüz. 17 bin yıl önce çizmeyi, şekil ve sembollerle iletişim kurmayı bilen insan, seslere işaret vererek oluşturduğu ilk alfabeyi kullanmak için 12.000 yıl beklemiştir. Önceleri şekil ve resimsi çizimlerle kendini ifade etmeye, kayıt yaratmaya yönelik ihtiyacını karşılayan insan, zamanla daha karmaşık kodlama sistemlerine gereksinim duymuştur. Kuşkusuz her kodlama karşılıklı karar verme ve hemfikir olma ilkesini gerektirir (Uçar, 2004, s. 23).

İnsanoğlu, yazılı bir dil oluşturmadan önce, piktogramlardan yani resimyazılardan yararlanmıştı. Resimyazı, sözcüklerin sessiz iletişim biçimi olarak kullanılmasının ilk denemeleridir (Görsel 2).

Görsel 2. Sözcük yerine resim ve sembollerin kullanıldığı resimyazılar (hiyeroglifler)

Simge ya da sembol, bir kavramı temsil eden somut bir şekil, bir nesne, bir işaret, bir söz ya da bir hareket olarak tanımlanabilir. Bir yaklaşıma göre semboller evrenselleşmiş sessiz bir dile sahiptir. Semboller kullanılarak yapılan iletişim, diğer doğrudan iletişim biçimlerine göre çok daha farklı, derin ve algılama seviyelerine göre şekillenen zengin bir boyutta gerçekleşir. Bu yüzden sembolizm resim, din, edebiyat gibi dallarda yoğun şekilde kullanılmıştır (Uçar, 2019, s. 41).

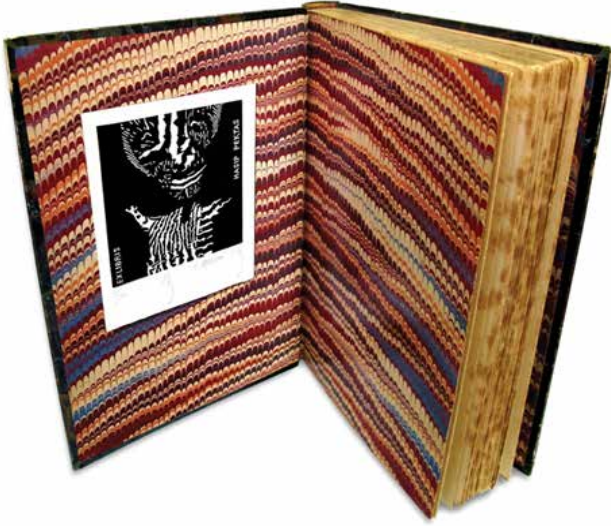
İnsanlar gelişigüzel çıkardıkları sesleri sözcüklere, çizgileri yazıya, yüz göz hareketlerini anlamlı mimiklere, beden hareketlerini anlam yüklü jestlere dönüştürerek iletişime ilişkin sistemli yapılar geliştirmeyi başardılar. İnsanlar dağınık topluluklardan düzenli toplum yaşamına geçerken, yaşamın her kesitini sistemli toplumsal yapı içerisinde belli bir düzene oturtmaya çalışırken, iletişimi de bunun dışında bırakamazlardı elbet. Kaldı ki iletişim insan ve toplum yaşamının sistemli yapılara dönüştürülmesinde önemli ölçüde aracı rolü de oynamıştır. İnsanlar sistemik iletişimsel yapı içerisinde birbirleriyle anlaşabilme, bağlantı kurabilme, yaşama ilişkin gelişmeleri düzenli kayıtlara dönüştürebilme, yapıp ettiklerini kuşaktan kuşağa aktarabilme olanağı bulmuştur (Güngör, 2018, s. 44).

Göstergelerin sözsüz iletişiminde rolü oldukça önemlidir. Gösterge, bir başka şeyi temsil eder. Göstergeler, çeşitli anlamlara gönderme yapar. Örneğin statü göstergeleri kişinin prestij ve konumu hakkında bilgiverir. İnsanlar çevrelerine statü göstergeleri ile kendilerini yansıtır. Bahçe içinde bulunan lüks bir ev, evde oturan kişinin zengin olduğunun göstergesidir (Çağlar, 2012, s. 22). Son zamanlarda çok da önemsenen Twitter veya Instagram gibi sosyal medya hesaplarında kişinin isminin önünde mavi tık olması, o kişinin toplum içinde önemli bir şahsiyet olduğunun göstergesidir. Görüldüğü gibi, göstergeler kişilerin konumları ve yaşam biçimleri hakkında ipuçları verirler. Ekslibrisler de bir statü göstergesidir. Göstergenin işlevi bir iletişim doğrultusunda ikinci bir imgeyi canlandırmaktır.

3. EKSLİBRİS VE ÖNEMİ

Ekslibris, kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yapıştırdıkları üzerinde adlarının ve değişik konularda resimlerin yer aldığı

küçük boyutlu baskiresimlerdir. Kitabın kartviziti ya da tapusu da denilebilir. Kitap sahibini tanıtır, onu yüceltir ve kitabı ödünç alan kişiyi geri getirmesi konusunda uyarır. Sözcük olarak ...'nın kitaplığından, ...'nın kütüphanesine ait anlamına gelir. Bir ihtiyaç grafiği olarak doğmasına karşın, estetik kaygılarla yapılan özgün yapıtlardır. Sanatı, insanın elleri arasına, kitapların içine kadar getirir, onun büyüleyici sıcaklığını hissettirir (Görsel 3).

Görsel 3. Kitabın iç kapağına yapıştırılmış bir ekslibris

Yaratım sürecine bakıldığında resim sanatı içinde görebileceğimiz ekslibrisi, işlevsel yanıyla bakıldığında bir grafik tasarım ürünü olarak kabul edebiliriz. Resimden ayrılan tek yanı, içine bir başka iletişim ögesi olan yazının girmesidir.

Ekslibrisin birkaç işlevi vardır. Asıl işlevi kitap sahibini betimlemesi ve kitabı ödünç alan kişiyi iade etmesi konusunda uarmasıdır. Bir tür mülkiyet işareti olmasıdır. Bir diğer işlevi ise sanatçılar ve koleksiyoncular arasında önemli bir değiş tokuş objesi olarak kullanılmasıdır. Ve elbette bir sanat eseri olarak bulunduğu mekanlarda ruhumuzu zenginleştirmesi üçüncü işlevidir. Doğduğun

günden bu yana ekslibris, sahibine bir ayrıcalık kazandırmış, bir güç, bir nüfuz sağlamıştır. Kitaplarında ekslibris olan kişiler kendi adına özel bir eser tasarlanmış olunmasının mutluluğunu duymuşlar, kendilerini diğer kitap koleksiyoncularından ayrıcalıklı görmüşlerdir. Bir ekslibris koleksiyonuna sahip olanlar ise yapıldığı döneme ait kültürel, tarihsel özellikler taşıyan bu eserler ile zenginliklerini göstermişler, bunları paylaşarak saygınlıklarını artırmışlardır.

Ekslibris, üzerinde taşıdığı resimsel ve tipografik öğeleriyle etkili ve önemli bir iletişim aracıdır. Kullanılan resim de yazı da sahibini simgelemek durumundadır. Adına ekslibris yapılan kişiye ya da kuruma özgü tasarlanmalıdır. Ekslibris içinde yazıyı iki farklı konumda görmekteyiz. Ya resmin içinde resimle birlikte yer almakta, ya da sadece tipografik ve kaligrafik öğelerin bir görsel biçime dönüşmesiyle ekslibris meydana gelmektedir. Resmin içinde de olsa, yalnız başına da kullanılsa yazı ögesinin dengeli bir birliktelik göstermesi gerekmektedir. Görsel şölenin bir parçası olan bu sözcükler (Ekslibris ve yapılan kişinin adı soyadı) resimden ayrı düşünülemez. Resmin içindeki yerinin, yönünün ve büyüklüğünün iyi belirlenmesi gerekir. Harflerin büyüklüklerinin çok farklı olması, sözcüklerin farklı karakterlerle yazılması bütünlüğü bozar. Yazının resmin önüne geçmesi veya okunmayacak küçüklükte olması da etkisini zayıflatır (Pektaş, 2017, s. 65).

Yapılan kişinin bir tür arması, mülkiyet işareti olması nedeniyle ekslibrisler, sadece tipografik veya kaligrafik düzenlemelerle de yapılmaktadır. İsimlerin özgün şekilde yazılması veya baş harflerin düzenlenmesi ile oluşan bu göstergeler adeta bir logoyu çağrıştırmaktadır (Görsel 4). Böyle olunca da

kişiyi özgü bir kimlik yaratma kaygısı öne çıkmaktadır. Bunun da olmazsa olmaz koşulu ekslibrisin özgün bir düzenleme olmasıdır. İster bilgisayarın olanaklarından yararlanarak, ister kaligrafinin çizgi zenginliğini kullanarak yapılsın her ekslibris, harflerin görsel bir biçime dönüşmesiyle diğerlerinden ayrılacaktır. Harfleri oluşturan siyah alanlarla boşlukların dengesi, birbiriyle uyumu, hem algılamayı kolaylaştıracak hem de görseelliği artıracaktır.

Görsel 4. Hannu Paalasmaa, Finlandiya, T, (4 x 6 cm), 1985

İletişimin temel öğelerinden biri olan yazı, ilkel toplumlarda kullanılan sembol ve işaretlerin zamanla geçirdiği değişimlerden sonra oluşmuş son biçimleridir. Bu biçimler, taşıdıkları güçlü anlamları sayesinde bir duyguyu, bir fikri ve bir yaşamı anlatabilirler. Kimi zaman bir sözcük milyonlarca resme, kimi zaman da bir resim milyonlarca sözcüğe karşılık kullanılabilir. Resim, izleyene yaşattığı duygu yoğunluğu ile iz bırakırken; yazı, hem taşıdığı anlam, hem de sunuş biçimiyle etkili olmaktadır.

Ekslibris, bir sanat objesi olması yanında pek çok yönüyle sanatı öğrenme/öğretme konusunda öğretene ve öğrenene de geniş olanaklar sunar. Kişiyi sanat dünyasına yaklaştırır. Yaratıcılığa

olanak verir. Düşünme gizilgücünü geliştirir. Sipariş ile yapıldıysa siparişi verenin kimliğini yansıtmada tasarlayanın yeteneğini geliştirir. Olca Tekin Kırıçoğlu'na (2014, s. 23) göre ekslibris bir çeşit kimlik okumadır.

Kitaplarına ekslibris ekleyenler, okumayı, yazmayı, kitap sahibi olmayı, sanatı, dolayısıyla da insanları / yaşamı seven kimselerdir; Böylesi niteliklere sahip öznel kimselerin başkalarına kötülüğü zaten olmayacağı gibi, okuyarak ve okutarak edinilen bilgiler üzerine nitelikli söyleşi ortamları yaratılmasına neden olarak, alınan emanetin getirilmesinin önemi bağlamında farkındalıklar yaratarak ve ekslibris ekledikleri kitapları sayesinde, sanatın diliyle karşılaşma ortamı bulan insanların sayısının artmasına neden olarak empati düzeyi yüksek, çağcıl insanların artmasına katkıda bulunurlar (Sayın, 2017, s. 153).

4. EKSLİBRİSİN TARİHİ, DERNEK VE MÜZELER

Ekslibrisin ilk ve en eski örneğinin M.Ö. 1400 yıllarında bir fayans üzerine yapıldığı ve Mısır kralı III. Amenhophis'in kitaplığını koruduğu bilinmektedir. Kağıt üzerine ilk ekslibris ise, 1450 yıllarında "İgler/kirpici" takma adıyla bilinen Alman papaz Johannes Knabenberg için yapılmıştır. Gelenek Orta Avrupa'da başlamıştır. El yazması kitaplar döneminde, dönemin devlet ya da din adamına elle yazılmış bir kitap verileceğinde, iç kapağına işlevsel bir etiket konulması düşünülmüştür. Matbaa ile birlikte kitaplar çoğalınca, orta ve zengin sınıf da ekslibris yaptırmaya başlamıştır. Aralarında Dürer, Kokoshca, Klee, Picasso gibi ünlü sanatçılar, dönemlerinde ekslibris de yapmışlardır. Sonraları dernekleri, müzeleri kurulmuş, ekslibris

hakkında kitaplar yazılmıştır. Ağırlıklı olarak Orta Avrupa'da, Japonya, Rusya ve Çin'de çok yaygın olan bu sanat dalı ile ilgili 40'a yakın ülkede 50'den fazla ekslibris derneği vardır. Bu derneklerin üyesi olduğu FISAE Federasyonu her iki yılda farklı bir ülkede ekslibris kongresi düzenlemektedir.

Dünyada 3 milyonun üstünde ekslibris olduğunu tahmin edilmektedir. Üç bine yakın ekslibris koleksiyonu vardır. Sadece Almanya'da 300.000'in üzerinde ekslibrisin var olduğu bilinmektedir. Sayısı bilinmemekle beraber dünyanın en büyük koleksiyonunun İtalyan Gianni Mantero'ya (1897-1985) ait olduğu söylenmektedir. Danimarka Frederikshavn Ekslibris Müzesi'nin 1 milyon ekslibrisi vardır ve "art-exlibris.net" internet sitesinden 450.000 ekslibrisi online olarak paylaşmaktadır. Gutenberg ve Sint-Niklaas Ekslibris Müzelerinin yaklaşık 800.000 ekslibrisi vardır. Luc Van den Briele'in 25.000, Benoit Junod'nun 35.000'in üzerinde ekslibris koleksiyonuna sahip oldukları bilinmektedir. İstanbul Ekslibris Derneği'nin ise 15.000'e yakın ekslibris koleksiyonu vardır.

Müzeler, barındırdığı değerlerini gelecek kuşaklara aktaran kültürel kuruluşlardır. Modern müzeciliğin misyonu, toplumu eğitmek, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesini sağlamaktır. Eğitimde etkin olarak kullanılırsa hayal gücünü ve yaratıcılığı geliştirirler. Mera-ki körükleyen, toplumsal gelişime katkı sağlayan müzelere sadece devlet değil, herkes sahip çıkmalıdır. Dünyada bilinen 9 ekslibris müzesi vardır. Danimarka'da Frederikshavn, Almanya'da Gutenberg, Belçika'da Sint Niklaas, Rusya'da Moskova, İtalya'da Mediterraneo, Çin'de Shanghai Fuxihanzhai, Fransa'da Nancy Kütüphanesi, Bulgaristan'da Ekslibris Merkezi ve Ukrayna'da Odessa Lewych

müzeleri en önemli ekslibris müzeleridir. Onuncu olarak İstanbul Ekslibris Müzesi sayılabilir (Pektaş, 2017, s. 47).

Türkiye'de ilk ekslibris derneği 1997 yılında Ankara'da kurulmuştur. Fakat 2008 yılından bu yana İstanbul Ekslibris Derneği olarak etkinliklerine İstanbul'da devam etmektedir. Dernek, kurum ve kişilerden aldığı desteklerle 2003, 2007, 2010 ve 2018'de 4 uluslararası ekslibris yarışması düzenlemiştir. 2010 yılında İstanbul'da 33. FISAE Uluslararası Ekslibris Kongresi'ni organize etmiştir. Sanatçı ve koleksiyoncular bu buluşmada hem ekslibris değiş-tokuşu yapmışlar, hem de Türkiye'yi tanımışlardır. İstanbul Ekslibris Derneği'nin ekslibris konusunda bütün bilgilerin yer aldığı bir web sitesi "www.aed.org.tr" ve editörlüğünü Hatice Öz Pektaş'ın yaptığı, 11. sayısının çıktığı "exlibrist.net" isimli hakemli online bir ekslibris dergisi vardır.

Türkiye'de ilk ekslibris müzesi 2008'de İMOGA Grafik Sanatlar Müzesi bünyesinde kurulmuş, beş yıl sonra oradan çıkarılmıştır. Işık Üniversitesi'nin sanatta değer veren Rektörlerinden Prof. Dr. Nafiye Güneç Kıyak ve Prof. Dr. Şirin Tekinay'ın destekleriyle Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde ekslibris müzesi oluşturulmuş fakat Kültür Bakanlığı onayı alınıp resmi bir müze kimliğini kazanamadan İstanbul Ekslibris Derneği'ne ait olan bu müze koleksiyonu üniversiteden çıkarılmıştır. Son ve kalıcı olarak sanatsever bir holdingin Üsküdar'da bir mekan vermesiyle 2019 yılında İstanbul Ekslibris Müzesi tekrar kurulmuş, 2020 yılında ise Kültür Bakanlığı'nın onayını da alarak resmîyetini kazanmıştır (Görsel 5).

Görsel 5. İstanbul Ekslibris Müzesi'nden bir görüntü.

5. İLETİŞİM NESNESİ EKSLİBRİS

Ekslibris, üzerinde taşıdığı mesajı alıcıya gönderen bir iletişim nesnesidir. Mesajı, ekslibris tasarımcısı kodlar. Ekslibris siparişini veren, adına ekslibris yapılan, o ekslibrisin yer aldığı kitabın sahibi ya da ekslibrisi gören kişi alıcıdır. İletişim ekslibrisin üzerinde taşıdığı öğelerle, imgelerle gerçekleşir. Bu imgeler, kişiye göre, onun duygusal yapısına, kültürel birikimine hatta ülkelere göre farklı anlamlar taşırlar. Bu sanatsal objelerin zenginliğidir. Ekslibris üzerinde taşıdığı imgelerle sahibine ya da konusuna gönderme yapar. Örneğin üzerinde zeybek figürü ekslibris, sahibinin halk oyunlarına ilgi duyduğunu, belki halk oyunu oynadığını belirten bir göstergedir.

Sanatçı, gönderici olarak ele alındığında, amaçlı veya amaçsız bir mesajı kodlayarak, oluşturduğu yapıt aracılığıyla bir göndermede bulunur. Alıcı çok geniş bir kitle olabileceği gibi çok özel, küçük bir topluluk da olabilir. Alıcı ya da okur bu yapıtla bir etkileşim ortamına girer. Yapıttan bu etkileşimle doğru orantılı olarak mesajlar alır. Eğer etkileşim yoğun olarak gerçekleşiyorsa iletişim önemli ölçüde gerçekleşmiş olur. Ancak etkileşim gerçekleşmiyorsa doğal bir sonuç olarak iletişim de başarısız olur (Okur, 1998, s. 38).

Geri bildirim iletişimin sonuç göstergesidir. Geri bildirim iletişim türüne göre farklılık gösterir. Örneğin yüz yüze verilen dersteki iletişim ile online yapılan dersteki iletişim arasında geri bildirim farklıdır. Yüz yüze iletişimde gözlerle bile olsa alıcıdan iyi bir geri bildirim alabiliriz ve bu süreklilik gösterir. Ekslibris tasarımcısının iletişimi ise ekslibris siparişi veren kişiden aldığı tepkilerle, geri bildirimlerle gerçekleşir. Elbette öncesinde sipariş veren kişinin kodladığı mesaj, özellik, tasarımcı tarafından görsel dile dönüştürülür. Tasarımcı bu oluşumda kendi kodlarını, yorumlarını mutlaka ekler. Aslında tasarımcı, çalışmasıyla onu izleyen her bireye bir iletide bulunur. Bu iletinin aktarımı ise izleyenin ekslibris ile olan etkileşim yoğunluğuna bağlıdır.

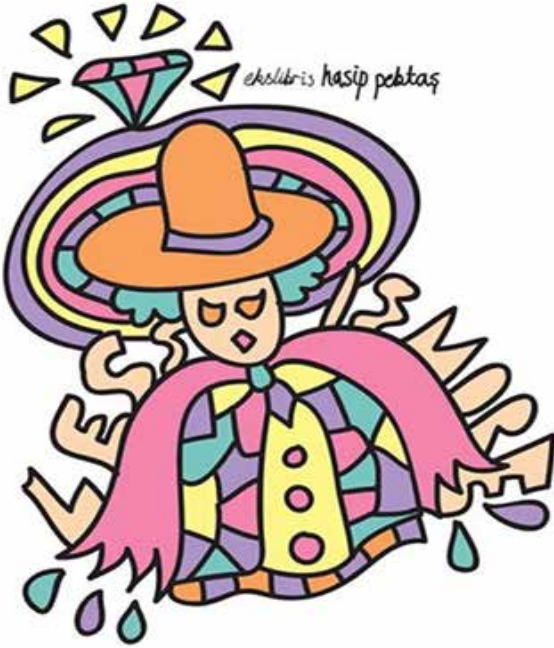
Görsel 6. Hasip Pektaş, C3 (10x7,8 cm), 1995

Ekslibris, diğer sanat dalları gibi kültürlerarası bir iletişim aracıdır. Her sanat yapıtında olması gereken etkileşim, ekslibris için de bir ön koşuldur. Örneğin 1995 yılında Belçikalı ekslibris koleksiyoncusu ve tiyatro yazarı Luc Van den Briele adına

yapılan ekslibris, başlangıçta ona bir şey anlatmazken, yazışma sonrası ekslibris üzerindeki Karagöz ve Hacivat figürlerinin Türk kültürünü yansıtan bir gölge oyunu kahramanları olduğunu öğrenmesi çok belirgin bir kültürel etkileşimdir. Anlamlandırma daha sonra gerçekleşmiştir (Görsel 6).

Ekslibrisin bir iletişim nesnesi olduğunu gösteren örneklerden biri de Işık Üniversitesi öğrencisi İrem Çamlıca'nın 2012 yılında Hasip Pektaş adına yaptığı ekslibristir (Görsel 7). İrem Çamlıca bu tarzda ki başka bir ekslibrisi ile Rusya'da yapılan 1. Uluslararası Öğrenci Ekslibrisleri Yarışması'nda birincilik ödülü de almıştır.

Görsel 7. İrem Çamlıca, CGD (12x9 cm), 2012

İrem Çamlıca, ekslibris sahibi ile herhangi bir ön görüşme yapmadan tamamen gözlemlerine, etkilenmelerine dayanarak bu ekslibrisi üretmiştir. Ekslibriste görülen göstergeler, şüphesiz ekslibrisin sahibinin özelliklerini betimlemektedir. Devamlı kullandığı fotr şapka, fular ve kravat ekslibris sahibinin

tarzının göstergeleridir. Uzun ve dalgalı saçlar da bu göstergelere dahil edilebilir. Damlacıklar, ter, o kişinin enerjik ve hareketli olmasının göstergeleri olarak değerlendirilebilir (Sayın, 2017, s. 153).

Grafik Tasarım derslerinde sıkça kullanılan "az daha çoktur" anlamına gelen "Less is more" yazısına yer verilmesi ise, hoca öğrenci iletişiminde doğru etkileşimin göstergesidir. Buradaki sözcükler bir öğretilde bulunmaktan, tasarımda azlığın anlatıma güç katacağı düşüncesi hakkında mesaj vermektense, hoca ile özdeşleşmiş, adeta onu hatırlatan bir kavram gibi kullanılmıştır. Ekslibris sahibinin de İrem Çamlıca'nın bir açıklamasıyla sonradan öğrendiği tepedeki ışıldayan elmas imgesi ise, adı geçen hocanın öğrenci zenginliğini simgelemektedir. Bu anlatım ise tasarlayan kişi olarak İrem Çamlıca'nın düşünce gizilgücünün zenginliğinin göstergesidir. İrem Çamlıca, mozaik tarzında kullandığı biçimlerle, çok renkli yaklaşımıyla ve bu anlayışı diğer çalışmalarında da kullanma başarısıyla kendi gösterge dilini oluşturmuştur. Onu farklı yapan, özgün yapan bu dil onu başarıya götürmüştür.

Ekslibrisin üzerinde taşıdığı öğeler sahibinin göstergeleri, onu betimleyen imgeler olursa amacına ulaşır. Alıcı olarak sahibinin kabullenmesi de, ekslibrisi gören kişinin ekslibris sahibi hakkında bilgilenmesi de bu sayede gerçekleşir. Sipariş üzerine yapılan bir ekslibristen ve onun tasarım sürecinden bahsederek konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır. Nişanlısına doğum günü armağanı yaptırmak isteyen bir bayan, önce detaylı olarak onun özelliklerini, ilgilerini anlatmıştır. Can Soyer'in bir gazeteci-yazar olduğunu, bir internet gazetesinde yöneticilik yaptığını belirtmiştir. Sosyalist dünya görüşüne sahip

olduğunu, Nazım Hikmet'i çok sevdiğini, müzikle ilgilendiğini, özellikle cazsever olduğunu, "Beatles" ve "Freddie Mercury"yi beğendiğini, en sevdiği filmin ise "Güneşli Pazartesiler" olduğunu ve denizi de çok sevdiğini yazmıştır. Evinde büyük bir kitaplığı ve kitaplarla güçlü bir bağının olduğunu da eklemiştir. Şüphesiz bu kadar imgenin bir araya getirilerek küçücük bir alanda anlaşılır bir kompozisyon tasarlamak kolay değildir. Nitekim yapılan taslak çalışmaları görüldükten sonra iki defa düzeltme istenmiş, bazı değişiklikler olmuştur. Örneğin son anda Can Soyer'in halk müziğine de ilgi duyduğu, özellikle de zeybek sevdiği belirtilmiş, bunun da eklenmesi istenmiştir (Görsel 8).

Görsel 8. Hasip Pektaş, CGD (8x12 cm), 2012

SONUÇ

Ekslibrisin işlevini yerine getirmesi, kabul görmesi, üzerinde taşıdığı göstergelerin etkisine ve doğru iletişimin oluşmasına bağlıdır. Elbette etkileşimdeki güç de onun geleceğe kalması sağlamaktadır. Tasarımcıya da sanatçı, ekslibrisin iletişim özelliğini önemseyerek, sahibini doğru betimleyerek, onun beklentilerine yanıt vererek, kitapta, koleksiyonda ya da bir sergide bu ekslibris ile karşılaşana, ekslibrisi görene estetik haz verecek şekilde tasarım yapmalıdır. Ekslibrise ilgi sürekli artmaktadır. Çok sayıda Türk sanatçının uluslararası yarışmalarda ödülleri alması, 6 üniversitede ders olarak okutulması, ekslibris konusunda 25 adet lisansüstü tezin yapılması bu ilginin göstergeleridir. İlgi olduğu sürece ekslibris yaşayacak, yaygınlaşacaktır.

KAYNAKÇA:

ÇAĞLAR, B. (2012), Bir İletişim Biçimi Olarak Göstergebilim. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 3. s. 22-34

FISKE J. (2017), İletişim Çalışmalarına Giriş (S. İrvan, Çev.) Ankara: Pharmakon Yayınevi

GÜNGÖR, N. (2018), İletişim: Kuramlar ve Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

JONES, L. S. (1951), The Human Side of Bookplates. ABD: The Ward Ritchie Press.

KIRIŞOĞLU, O. T. (2014), Ekslibrisin Üç Yönü: Bir Sanat Eseri, İşlevsel Bir Nesne, Bir Eğitim Konusu. Ex-librist Uluslararası Ekslibris Dergisi. Cilt 1. Bölüm 2. s. 17-23

OSKAY, Ü. (1992), İletişimin ABC'si. İstanbul: Simavi Yayınları.

OKUR G. (1998), Ekslibris ve İletişim, Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi

PEKTAŞ, H. (2017), Ekslibris. İstanbul: İstanbul Ekslibris Derneği Yayınları.

RIFAT, M. (2009), Göstergebilimin ABC'si. İstanbul: Say Yayınları.

SAYIN, Z. (2017), Sanatçı Göstergesi Olarak Ekslibris. Ex-librist Uluslararası Ekslibris Dergisi, Cilt 4, Bölüm 7, s. 141-154

UÇAR, F. (2004), Görsel İletişim ve Grafik Tasarım. İstanbul: İnkılap Kitabevi.